

УДК: 334.02

Ворошан А. Д.

к.е.н., доц.

Луцик І. Б.

аспірант

Буковинський державний фінансово-економічний університет

м. Чернівці

СИСТЕМНІ ВИКЛИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

В статті систематизовано вид і типи системних викликів та запропоновано тлумачення категорій «системний виклик», «інституційний виклик». Здійснено аналіз концептуальних засад взаємовідносин держави та індивіда, в результаті якого виявлено інституційний конфлікт (інституційну недовіру) у моделях «держава-поліцейський» та «держава-арбітр», а також запропоновано модель «держава-тренер», що містить вагомий потенціал для подолання інституційного виклику. Проаналізовано вплив державної економічної політики на структуру вітчизняної економіки та запропоновано напрямки інституційних змін.

Ключові слова: системний виклик, інституційний виклик, інституційна довіра, державна економічна політика.

Постановка проблеми. Неодмінною рисою, що супроводжує сучасне суспільно-економічне життя будь-якої країни є перманентні дисбаланси, породжені розмаїттям системних викликів та системною еkleктикою. Серед них: одночасне співіснування антагоністичних економічних систем (планової, ринкової, меркантилістської, квазіринкової, неофеодальної тощо), технологічних систем (здебільшого третього, четвертого, п'ятого технологічних укладів або аграрно-індустріальних, неоіндустріальних, постіндустріальних),

політичних систем (консервативна, лейбористська тощо), геополітичних систем (протекціоністський «Пекінський» консенсус, фритредерський «Вашингтонський консенсус»), соціальних систем (індивідуалізація, атомізація суспільства, егоїстична орієнтація на матеріальне благополуччя всупереч моральним цінностям, або ж розвиток альтруїстичних засад та колективної взаємодопомоги), релігійних систем (іслам, християнство, буддизм тощо), міжнародних валютних систем (криза Ямайської валютної системи, розвиток регіональних валютних блоків в рамках глобальних інтеграційних угруповань, на кшталт, ЄС, БРІКС, ШОС тощо).

В існуючих реаліях швидкоплинних та кардинально різноспрямованих змін дуже важливо утримати та нарощувати відтворювальний потенціал країни. Відповідно, актуальним питанням сучасної науки і практики постає необхідність дослідження впливу тих чи інших системних викликів на господарську діяльність з тим, щоб володіючи достатнім методико-методологічним підґрунтям віднайти алгоритмічну платформу для прийняття раціональних господарських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці системних викликів та їх впливу на господарську діяльність присвятили свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Базилевич В.Д., Батукова Л.Р., Белякова Г.Я., Котляков В.М., Лібанова Е.М., Логінов В.Ф., Плюсін В.М., Снитко В.А., Хоміч В.С. та ін.

Так, академік НАН України Лібанова Е.М. наголошує, що сучасний світ характеризується «значним посиленням непрогнозованості та невизначеності», внаслідок чого постійно виникають кризи, які підсилюючи та провокуючи одна одну, в решті-решт виливаються у суцільну системну глобальну кризу [1]. Корінням глобальної системної кризи академік вважає тотальну недовіру, що охопила увесь світ.

Російські вчені Белякова Г.Я., Батукова Л.Р. проаналізували та систематизували типи сучасних викликів, поділивши їх на виклики внутрішньосистемного та зовнішньосистемного походження. В кожному типі

системних викликів вчені виділяють такі види, як фінансово-економічний, еко-ресурсний, соціально-демографічний, політико-культурологічний, біо-медичний та інституційний, наголошуючи на необхідності їх врахування при формуванні цілей модернізації суспільно-економічних систем [2].

Академік РАН Котляков В.М. розділяє виклики-двигуни, що містять потенціал розвитку, і виклики-гальма, які слід долати, оскільки подальший розвиток унеможлиблюється [3].

На думку вітчизняного вченого Базилевича В.Д. сучасними викликами є глобалізація, фінансіалізація, інформатизація, інтелектуалізація та соціалізація [4].

В інших наукових публікаціях до системних викликів сучасності відносять: посилення глобальної конкуренції, технологічні інновації, зростання ролі людського капіталу як основного фактору економічного зростання та вичерпання експортно-сировинної моделі розвитку, спад продуктивності праці практично в усіх галузях народного господарства, криза управлінської вертикалі, низька якість освіти та інфраструктури, техногенне навантаження, тероризм, мультикультуралізм, інформаційний, цивілізаційний та ін. [5].

Не дивлячись на помітний інтерес до феномену системних викликів з боку вітчизняних та зарубіжних вчених, проблематиці дослідження інституційних викликів та їх впливу на господарську діяльність країни присвячено наразі не достатньо уваги.

Формування цілей статті. Метою даної статті є аналіз найбільш суттєвих вад інституційного середовища економіки України та розробка новітніх концептуальних підходів, важелів та інструментів щодо нівелювання згубної сили інституційних викликів на господарську діяльність.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на помітне розмноження терміну «системний виклик» в суспільно-економічній літературі, його семантичне значення майже не зустрічається, що зумовлює потребу тлумачення.

Загалом поняття «виклик» дуже широке і включає в себе не тільки складності і обмеження у вирішенні проблеми, а і самі можливості її вирішення.

На думку академіка РАН В.М. Котлякова, «виклики – це перш за все такі проблеми, які неможливо не помітити, оскільки «страусина політика» рано чи пізно призведе до краху [3].

Системний виклик, на нашу думку, являє собою сукупність факторів різного роду, походження та хронотопу, що «розхитують» і викривлюють органічну будову системи, породжуючи структурні дисбаланси, визначають траєкторію подальшого розвитку системи. У двовимірній площині їх можна ототожнити з камінням, яке жбурляється у воду.

Інституційний виклик, на нашу думку, являє собою привнесення в інституційне середовище нових інституційних форм, або внутрішньо-реакційна інституціоналізація, що в цілому провокує інституційний дисбаланс, який супроводжується конфліктом співіснування «нових» і «старих» інститутів, процесами імплантації нових інститутів та появою інституційних «пасток», інституційною дисфункцією.

Погоджуючись та розвиваючи думку академіка Лібанової Е.М. стосовно нагальної необхідності формування інституційної довіри, вважаємо за необхідне критично переосмислити роль та функції держави у координації та розвитку підприємницької діяльності в контексті розвитку її можливостей у нівелюванні негативного впливу сукупності системних викликів [1].

Нагадаємо, що під інституційною довірою (генералізованим обміном – А. Сілігмен) мається на увазі довіра на рівні всього суспільства, коли індивід дотримується норм і правил суспільства, не претендуючи на миттєву винагороду, а розраховуючи на те, що інші члени суспільства діятимуть у такий самий спосіб, і це в решті-решт позитивно вплине на життєдіяльність самого суспільства загалом та індивіда зокрема [6, с. 51].

Розуміючи результати історичного процесу формування та розвитку інституту держави, які здебільшого позначилися на закріпленні за державою

адміністративних та регулюючих (фіскальних, монетарних) функцій, вважаємо за необхідне трансформувати, принаймні в концептуальному плані, роль держави та її взаємовідносин з індивідом (рис. 1).

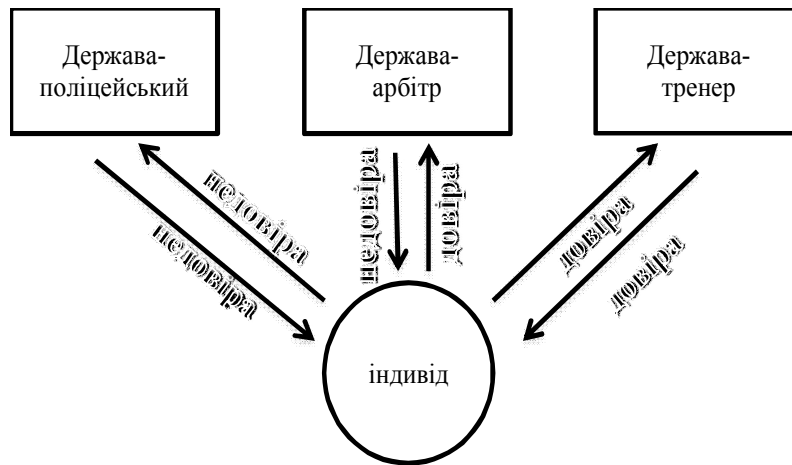

Рис. 1. Роль держави та її взаємовідносини з індивідом

Так, на відміну від існуючої практики централізованого і опосередкованого, але одностороннього, впливу на діяльність підприємств через маневрування інструментами бюджетно-фінансової та грошово-кредитної політики, вважаємо за доцільне розробити та ініціювати систему зустрічної контрдії як сукупності інструментів тиску підприємств на державу. Оскільки, як стверджує закон Ньютона, будь-яке тіло буде утримуватись в системі спокою чи рівномірного і прямолінійного руху, доки воно не спонукатиметься відповідною іншою силою, здатною (!) змінити такий стан [7, с. 40].

Зрозуміло, що концепт «державо-поліцейський», коли сили протидії нерівні, приречена на крах, оскільки в ній немає місця довірі.

Про зтяжну «інертність» відповідних органів державної влади України стосовно розвитку вітчизняного бізнесу свідчить чимало фактів.

Серед них, помітне зростання частки податків у ВВП на фоні зростання трансакційного сектору економіки та спаду субсидій (рис. 2).

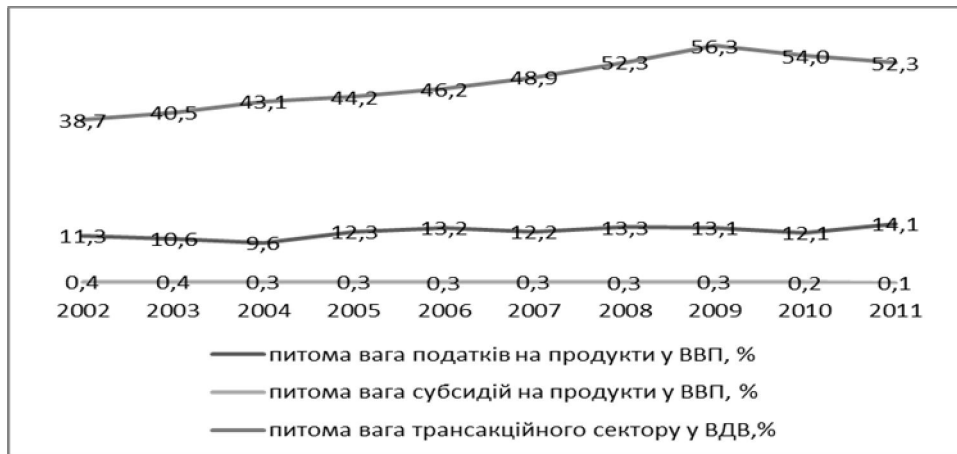

Рис. 2. Співвідношення частки податків та субсидій у ВВП України, а також частки трансакційного сектору у ВДВ України
Розраховано автором на основі джерела: [8].

З рисунку 2 впливає факт наявності структурних дисбалансів в економіці України, зокрема частка трансакційного сектору, що по суті складається з обслуговуючих основне виробництво галузей (фінансова діяльність, державне управління, торгівля тощо) вже давно перевалила за більшу половину. Це свідчить про те, що виробництво групи А (засоби виробництва) та групи Б (виробництво предметів споживання) в Україні не достатньо стимулюється засобами державної економічної політики, а відтак дані товари імпортуються в нашу державу, формуючи передумови до закріплення цілого ряду загроз і небезпек, внаслідок нехтування технологічним та інституційним викликами.

Крім того, вагому частку у процесі виробництва ВДВ України займають витрати на оплату послуг фінансовим посередникам. Не менш вагомим недоліком регулятивної роботи державних органів України є надмірна частка проміжного споживання у випуску (рис. 3).

Так, протягом 2002-2011 років величина витрат інституційних секторів економіки України на оплату послуг фінансових посередників зростає на 2,5% і досягла у 2011 році 4% у ВДВ України.

Рис. 3. Витрати економіки України

Розраховано автором на основі джерела: [8].

Низька частка заощаджень домогосподарств та, відповідно, недостатній рівень автономних інвестицій, унеможливають формування відтворюючого потенціалу економіки (рис. 4).

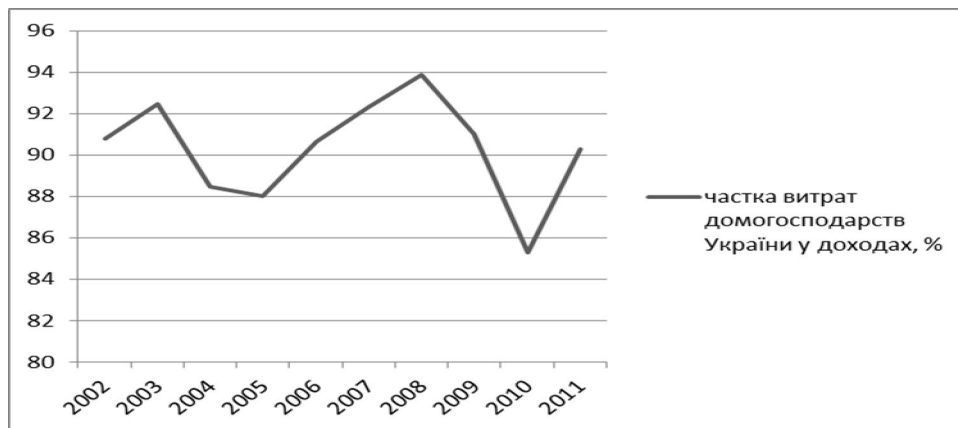

Рис. 4. Частка витрат домогосподарств України у доходах

Розраховано автором на основі джерела: [8].

Проведений статистичний аналіз свідчить скоріше про неефективну модель взаємовідносин «держава-індивід» в Україні. Зокрема, даний аналіз засвідчує той факт наявності загроз, породжених інституційним викликом, що держава, нарешті, має реалізувати місію справжнього співучасника суспільно-економічних баталій на полі конфлікту суспільно-економічних інтересів, який не тільки спроможний, а й хоче досягти суспільного консенсусу, оскільки це є його прямим інтересом.

Популярний з середини ХХ століття концепт «держава-арбітр», ініційований в економічну літературу представниками фрайбургської школи неолібералізму (ордолібералами), нині переживає певні дискусійні різночитання, які пов'язані, насамперед, із авторитетом самого «арбітра». Якщо «арбітр» володіє лише формальним авторитетом, який обумовлений покладеним на нього набором владних повноважень і прав, то він радше відповідає ролі «поліцейського». Якщо «арбітр» володіє функціональним авторитетом, який він може досягти за умови активної присутності («тут і зараз») та виключної компетенції з усіх питань, а його цілі та інтереси співзвучні цілям індивіда, то він радше відповідає ролі «тренера». Оптимальний концепт взаємовідносин держави та індивіда, на нашу думку, - «держава-граючий тренер», який, у запропонованому методологічному векторі координації, все знає про свою команду, розуміє, як і кому слід допомогти краще «грати», завдяки своїм моральним якостям, володіє абсолютним авторитетом, сам грає.

Висновки. Отже, поряд із традиційними функціями держави (адміністративна, регулююча, інформаційна та ін.), новими функціями, що сприятимуть переродженню держави з «поліцейського/арбітра» на «граючого тренера», який не тільки може навчити індивіда «грати за правилами», а й сам ефективно грає і може найкраще зіграти партію за будь-якого гравця, мають бути, передусім, зобов'язальна, демонстративна (навчально-виховна).

Алгоритмічною платформою реалізації зобов'язальної функції держави у її взаємовідносинах з приватним сектором економіки (фірмами, домогосподарствами), на нашу думку, має бути система зобов'язань держави у частині страхування від втрат, покриття/відшкодування наслідків системних криз. Головними напрямками реалізації цієї функції мають бути гнучкі за хронотопом (місцем і часом) та спеціалізовані за видами економічної діяльності України методи державного регулювання, зокрема:

1) короткострокове маневрування, з огляду, на поточну економічну кон'юнктуру, інструментами (стримувальними/стимулюючими) фіскальної та монетарної політики;

2) вжиття негайних заходів санації вітчизняних збанкрутілих підприємств, передусім трансформаційного сектору, які відчують тиск з боку іноземних конкурентів, для збереження підприємницької ініціативи та духу підприємництва в державі впритул до надання пільгових державних кредитів та податкових канікул;

3) розробка системи мовчазного/автоматичного переходу на дотаційний режим (покриття втрат), якщо підприємець не отримує нормальний прибуток по галузі не з його вини.

З погляду за засилля у структурі власності України саме абсентеївської (корпоративної) власності, яка становить близько 70%, а також той факт, що великими підприємствами реалізується близько 80% продукції у загальній вартості реалізованої продукції України можна засвідчити, що з мовчазної згоди держави відбувається демонстрація домінування олігархічного бізнесу над дрібним, протиставлення бізнесових еліт - самозайнятим (індивідуальним підприємцям), працедавців-найманим працівникам. Невідворотним наслідком таких умов господарювання є «втеча» робочої сили, технологій, апатія, зневіра тощо.

Алгоритмічною платформою реалізації демонстративної функції держави у її взаємовідносинах з приватним сектором економіки, на нашу думку, має бути розбудова великих державних підприємств, як сили, здатної протистояти корпоративним гігантам у їх прагненнях використовувати свою монопольну владу у вузько-корпоративних інтересах всупереч суспільним. Інструментами реалізації даної функції, з огляду на тривалу проблему нашої країни – інвестиційний «голод», мають бути наступні:

1) спрямування зовнішніх державних запозичень не на проїдання чи санацію трансакційного сектору економіки, а на створення великих та середніх підприємств державного сектору;

2) організація та широке поширення державно-колективних форм власності з превалюванням міноритарної частки власників (найманих працівників підприємств);

3) реалізація потенціалу концесійних прав у розбудові трансформаційного сектору та регламентація діяльності концесійних підприємств у напрямку залучення вітчизняного найманого персоналу.

Вважаємо, що подальший пошук нових та відточування запропонованих інструментів державної економічної політики по збалансуванню економічної системи та вирішенню конфлікту суспільно-економічних інтересів здатний сформувати підґрунтя для розвитку інституційної довіри в державі та подолати негативні прояви інституційного виклику, породженого системною трансформацією економіки України.

Список використаної літератури

1. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е.М. Лібанова // Соціально-економічні та демографічні наслідки системної кризи в Україні та шляхи їх подолання // ІДСД. – 2011. - С. 24-38. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtse/2011_1/p_24-38.pdf
2. Белякова Г.Я. Модернизационные реформы: вопросы целеполагания и основные аспекты системы управления / Г.Я. Белякова, Л.Р. Батукова // Проблемы современной экономики. – 2011. - № 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3772>
3. Логинов В.Ф. Ответ географов стран СНГ на природные и социальные вызовы XXI века / В.Ф. Логинов, В.М. Плюсин, В.А. Снытко, В.С. Хомич // География и природные ресурсы. – 2011. - № 4. – С. 166-168.
4. Базилевич В.Д. Концептуалізація мегатрендів економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності / В.Д. Базилевич // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Парадигмальні зрушення

в економічній теорії ХХІ ст.» (15-16 листопада 2012 року). – К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2012. – 460с. - С. 11-15.

5. Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года // Распоряжение Правительства Российской Федерации от 17 ноября 2008 г. N 1662-р. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_90601/?frame=1

6. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия / А.Б. Купрейченко. - М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. - 564 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.hse.ru/data/2013/06/05/1265779767/Купрейченко%20Психология%20доверия%20и%20недоверия.pdf>

7. Ньютон И. Математические начала натуральной философии / Исаак Ньютон; Перевод с латинского и примечания А. Н. Крылова / под ред. Полака Л.С. — М.: Наука, 1989. — 690 с.

8. Державна служба статистики України: сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ВОРОШАН А. Д., ЛУЦИК И. Б. СИСТЕМНЫЕ ВЫЗОВЫ И ИХ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ХОЗЯЙСТВЕННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ

В статье систематизированы виды, типы системных вызовов и предложены толкования категорий «системный вызов», «институциональный вызов». Сделан анализ концептуальных основ взаимоотношений государства и индивида, в результате которого выявлен институциональный конфликт (институциональное недоверие) в моделях «государство-полицейский» и «государство-арбитр», а также предложена модель «государство-тренер», которая вмещает осязаемый потенциал для преодоления институционального вызова. Проанализировано влияние государственной экономической политики на структуру отечественной экономики и предложены направления институциональных изменений.

Ключевые слова: системный вызов, институциональный вызов, институциональное доверие, государственная экономическая политика.

VOROSHAN A. D., LUTSIK I. B. SYSTEM CALLS AND THEIR IMPACT ON ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

In the article the species, types of system calls is done systematization and offered interpretations of categories «system call», «institutional call». The analysis of the conceptual foundations of relations between the state and the individual, as a result of which revealed institutional conflict (institutional distrust) in the models «state-police», and «state-arbitrator»; and proposed a model «state-coach», which holds significant potential for overcoming institutional call. Analyzed the impact of state economic policy on the structure of the domestic economy and directions of institutional change.

Key words: system call, institutional call, institutional trust, state economic policy.